

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved *H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen*

INDHOLD:

Dr. W. Teubert:

Det gamle Frederiksstads huse

H. Hejselbjerg Paulsen:

De fattiges røst i Haderslev 1832

Chr. Jørgensen:

Om stednavnet »Bøffelkoppel«

H. C. Hummeluhre:

Fra det gamle Rends

Højmark-Jensen:

»Ballers ben«

Glimt fra svundne tider

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Muscumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Overlærer Chr. Stenz' adresse er: Tøndervej 173, Åbenrå

KURSUS

for aftenhøjskolelærere og -ledere m. fl.

Vejledning i lokalhistorisk arbejde

Historisk Samfund for Sønderjylland arrangerer til vinter et vejledende kursus i lokalhistorisk arbejde omfattende læsning i gotisk skrift, arkiv-, biblioteks- og museumskundskab samt foredrag og øvelser under medvirkning af bl. a. arkivar L. Bødker, generalkonsul, dr. phil. Troels Fink, landsarkivar J. Hvidtfeldt, landsarkivar P. Kr. Iversen, amtsungdomsskolekonsulent C. C. Jensen, arkivar Knud Prange, professor dr. phil. Axel Steensberg og arkivar H. H. Worsøe. Kursusleder er seminarieadjunkt H. V. Gregersen.

Kursus begynder fredag den 27. oktober kl. 20.

Træffested: Nygadeskolen, Åbenrå.

Tilmelding inden den 15. oktober til:

*Historisk Samfund for Sønderjylland,
Landsarkivet, Åbenrå*

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{2}$ · VOJENS

Det gamle Frederiksstads huse

VED DR. W. TEUCHERT, KIEL

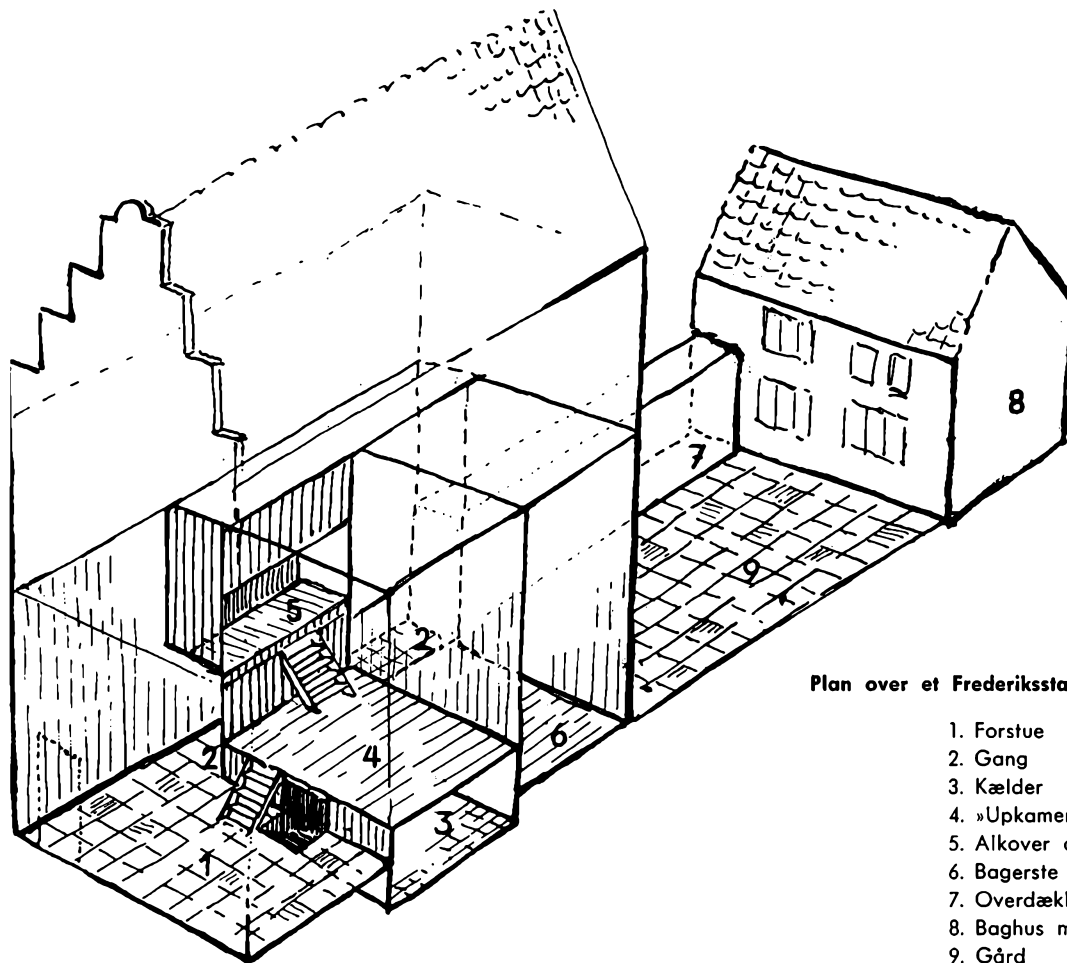
Frederiksstad indtager en særstilling blandt Slesvig-Holstens byer derved, at den i 1621 blev grundlagt af hollændere, byplanen blev afstukket af hollændere, og byen blev bygget af hollændere. Medens det hollandske befolkningselement hurtigt gik tilbage, og i dag overhovedet ikke findes længere, lader det hollandske indslag i byens anlæg og i husene sig i dag stadig tydeligt se.

Forudsætningen for Frederiksstads anlæggelse blev skabt allerede i 1570 ved reguleringen af Trene, som oprindelig løb uhindret ud i Ejderen vest for dens nutidige munding. Trene blev dengang afdæmmet, og dens vand ledt ind i Ejderen gennem to digesluser; sluser skulle desuden hindre, at Vesterhavet ved flod løb ind i Trene og oversvømmede dens lavere strækninger. Den noget højereliggende plads, der omsluttedes af de to digesluser, kaldtes »Seebüll« og var særdeles velegnet til anlæggelse af en by.

På den anden side gjorde Ejderen en forbindelse med vesterhavshandelen mulig og tillod også indenlandssejlad ind til Rendsborg, og på den anden side kunne Østersøen nemt nåes ad landevejen til Slesvig og Slien. Disse handelsmuligheder forsøgte man omsider at udnytte i 1621 ved grundlæggelsen af Frederiksstad på Seebüll.

Seebüll blev så delt i to tilnærmelsesvis lige store halvdele af Mittelburgwall (Burgwall er en kanal). På disse to ligger mod syd »die Vorderstadt« og mod nord »die Hinterstadt«, som igen vinkelret på Mittelburgwall halveres af Norderburgwall, der dog tilkastedes i begyndelsen af det 18. århundrede. Vorderstadt, mod syd afgrænset af »Fürstenburgwall«, d. v. s. »den forreste Burgwall«, er af et net af retvinklet anlagte gader opdelt i 3×4 næsten kvadratiske bygningsblokke. Ved Mittelburgwall er den nordligste blok i midterste række taget ind til torveplads. Hinterstadt opdeles i rektangulære blokke af Norderburgwall og parallelle gader til Mittelburgwall. De to hovedkonfessioners, remonstranternes og lutheranernes, kirker har ikke nogen foretrukken placering, men er indføjet på mere afsides liggende pladser i Vorderstadt og Hinterstadt. De øvrige, senere anlagte, kirker skylder tilfældige køb af grundstykker eller huse deres beliggenhed.

Frederiksstads anlæggelse efter en rationel plan er imidlertid ikke ty-

Plan over et Frederiksstad-borgerhus fra 17. årh.

1. Forstue
2. Gang
3. Kælder
4. »Upkamer«
5. Alkover over gangen
6. Bagerste stue
7. Overdækket gang
8. Baghus med køkken etc.
9. Gård

pisk nederlandsk, men karakteristisk for hele denne tid (– sml. den kun kort tid før grundlagte Glückstadt ved Elben). Dog har sikkert Amsterdams udvidelse og måske grundlæggelsen af fæstningsbyerne Willemstad og Klundert i Holland tjent som forbilleder.

Den 24. sept. 1621 lagdes grundstenen til det første hus. For det følgende år er overleveret bygningen af 10 huse ved den sydlige ende af Prinzenstrasse og 2 store huse ved Fürstenburgwall for hertugen af Gortorps regning. I maj 1625 nævnes Frederiksstad som en by på 25 huse. 1625 rejstes husene ved torvet, kort før byggedes nogle ved Fürstenburgwall. Andre huse er dateret til 1620, kort sagt: der herskede de første år en livlig byggevirksomhed, som derefter sikkert snart er taget af. Større huller, som endnu var for hånden i Vorderstadts sidegader, udfyldtes først i slutningen af det 17. og begyndelsen af det 18. årh. (Westerhafenstrasse, Lohgerberstrasse). Opbygningen af Hinterstadt gik meget langsommere og er endnu idag ikke helt afsluttet. De tre kanaler udgravedes i 1622/23; gader anlagdes senest fra 1623, og træækkerne langs med dem samt den parklignende beplantning på den østre halvdel af torvet – det såkaldte »Grüne Markt« – plantedes samtidig »til byens forskønnelse« – her altså usædvanligt tidligt. Havnebyggeriet påbegyndtes 1636. Hånd i hånd med husbygningen gik anlæggelsen af et dengang forbilledligt og endnu idag benyttet kloakeringssystem, som leder spildvandet direkte i kanalerne eller fra mindre gunstigt beliggende grundstykker i murede kloakbrønde.

Vorderstadt var åbenbart foretrukket af handelen og dannede med Fürstenburgwall, Torvet, Mittelburgwall og Prinzenstrasse hovedforretningsgaderne med de store grundstykker. I Hinterstadt kom desuden nordsiden af Mittelburgwall til, og grundstykkerne gik her til nærmeste sidegade (Osterlilienstrasse) og tillod bygningen af større forretningsbygninger.

Beskydningen af Frederiksstad 1850, hvor godt $\frac{1}{3}$ af husene især i Vorderstadt blev lagt i ruiner, og senere forandringer har naturligvis i høj grad formindsket bestanden af gamle huse og dermed udvisket det oprindelige billede af den hollandske grundlæggelse. Alligevel står endnu nogle dusin huse fra det 17. årh.; særlig virkningsfuld er den sluttede række ved torvets vestside.

Dette Frederiksstad-borgerhus fra grundlæggelsestiden, som vor interesse gælder, følger fra byens grundlæggelse og langt ind i det 17. årh. typen på det samtidige nordhollandske borgerhus, som overtages tro indtil enkeltheder. I de første år afgav Holland endog materialet til husbygningen, såsom klinker, gule og røde mursten fra Fürstenwalde i Groningen, gavlstene hugget i sandsten og kaminsøjler fra Amsterdam, endvidere store mængder af egebrædder.

Den ved hertugelig forordning fastsatte størrelse på grundstykkerne og byens forholdsvis hurtige opbygning fremmede udviklingen af en fælles

hustype, hvis virkning forbliver mærkbar ved de senere byggede huse. Disse huse fra de første årtier er næsten altid massive gavlhuse, for det meste 2–3 fag brede og flere etager høje – langhuse var undtagelser. De smalle grundstykker og det rektangulære grundrids tillod ved de mindre huse kun, at de enkelte rum lå bag hinanden. Den forreste del af stueetagen indtager den høje forstue (dielen) i husets bredde, hvortil slutter sig en gang til venstre eller højre i husets længde, da der ikke var plads til at anlægge en fri gang mellem husene. Bag forstuen ligger noget højere et »Upkamer«, der nås ad en trappe, og derunder den ligeledes ad en trappe tilgængelige kælder. Til gangens loft er fastgjort flere alkover som sovesteder; de indtager den øverste del af gangen og nås ad en trappetige fra »Upkamer«. Bag »Upkamer« ligger som sidste rum igen et værelse i stuens niveau. Det forholdsvis beskedne areal, der stod til rådighed for beboelses- og nytterum, synes på forhånd at have tvunget til opførelse af baghuse. På bagsiden af huset munder gangen ofte ud i en overdækket, kort gang, der fører til en på tværs liggende tilbygning med køkken og forretningslokaler. Husets bagside, gang og tilbygning omslutter en lille flisebelagt gård.

Medens husenes indre er mere eller mindre differentieret i rummenes indretning alt efter størrelse og formål, er det ydre overalt formet ret ens. Afvigende fra billedet af idag, hvor alle huse er hvidkalkede, var husene før upudsede og stod i deres murstens farvetoner, d. v. s. for det meste røde, men gule forekom også. Ved røde huse er gule sten (ved gule huse omvendt) indlagt i bestemte mønstre eller striber, så at husene må have frembudt et ret broget skue, især når gesimser og relieffer i lys sandsten kom til; den såkaldte »Alte Münze« (Gammelmønt) og det for nylig genopførte »Grevehus« giver os endnu idag en forestilling herom. Husenes facade har for det meste en trappegavl, som altid hælder lidt fremad og er fæstnet på tagstolen ved udvendige murankre af jern. Gavlens hældning tjener vel til bedre ly mod regn. Påfaldende er husenes overordentlig lette bygningsmåde. Murene er aldrig mere end én sten tykke (d. e. 18 cm), og det indre er adskilt med endnu lettere bindingsværksvægge eller kun brædevægge. Det er forbavsende, at husene med denne lette byggemåde har stået i over 300 år, og mange huse befinder sig endnu den dag idag i ret god stand.

Husets indre må man forestille sig, som det er os bekendt fra Vermeer van Delft eller Pieter de Hoochs malerier med rummene dækket af kakler forneden, ellers hvidkalkede med mørke bjælkelofter. Enkelte rum havde også træpaneler. Naturligvis er kun lidt heraf bevaret, dog findes der overalt endnu kakkelvægge i Frederiksstad, også enkelte alkover, som man sov i, og døre af egebrædder med forsøvede dørbeslag, og også lette vægge af egebrædder. I Flensborg museum er opstillet et værelse, som

stammer fra et Frederiksstadhus. Dette særligt rige værelse har sikkert en formuende hollænder ladet udfærdige. Huset, som dette værelse stammer fra, står også endnu idag temmelig uberørt – det står for tiden tomt og skal indrettes til gæstgiveri – og kan derfor give et ret godt billede af den oprindelige indre indretning af husene. Herom kan man overbevise sig ved kort at kaste et blik ind i huset i forbigarten.

(oversat af H. Worsøe)

· De fattiges røst i Haderslev 1832

Af sognepræst H. Hejselbjerg Paulsen, Fjelstrup

Ved et tilfælde fandt jeg forleden her i sognet en håndskrevet vise, som nok kan gøre krav på – ikke for sine dyders skyld – at slippe gennem bogtrykkerpressen. Det har måske også været dens ophavsmands tanke for langt over hundrede år siden. I så fald var den udkommet som et pamphlet, et værår over det gode borgerskab i Haderslev. Når den nu trykkes, har den egentlig kun historisk interesse. Den tegner os et billede af de sociale forhold i byen i 1830erne, må opfattes som en røst fra det dybe, fra de sociale lag, som levede i usselhed og under eksistensminimum i en tid, hvor man ellers ikke stillede store krav til mad og klæder.

Yderst sjældent belyser et bevaret brev eller blot nogle sætninger, hvilke stemninger og tilstande der rådede i de fattige kredse. Helt anderledes forholder det sig som bekendt, når sagen drejer sig om de nationale forhold i byerne. Det er som om dette spørgsmål har optaget eftertiden så stærkt, at man tilsyneladende ikke har haft en anelse om, at der også var en helt anden verden, helt andre problemer, endog højst påtrængende problemer, bl. a. det mest nærliggende af alle, det som sult og savn skaber. Men hvem efterlod nogle ord herom? Peter Chr. Koch? Peter Hiort Lorenzen? Embedsmænd og præster? Alle disse meget talende eller skrivende folk er tavse på det punkt.

En af de sultne selv har skrevet dette digt, født af hadet, gennemglødet af hævnens lava fra et truende ildsprudende bjerg, nu størknet i blæk og bogstaver. Det er også et stykke hjemstavnhistorie, tilmed et meget sjældent og derfor værdifuldt historisk dokument, som peger mod helt andre sider af tilværelsen og historien end de gennemtærskede.

Men lad os nu først se på selve digtet. Nogle kommentarer til det vil sige lidt om baggrunden for det og om personerne.

Og her er digt en Vise paa ny, Hvi vi bom bom
Og den er digt i *Haderslev* Bye,
Det er jo om det Spisekoteer,
Thi alle Folk de ære fleer. H. v. b. b.

Pastor *Lautrup* er den første Mand,
Han kogte Suppen med Forstand
Men Gud bedre os vore Tarme skreeg
Om Eftermiddag da Klokken slog 3.

Thi Fanden gall i Præstens Krop,
for fattige han suer op,
Han kogte Sup den var saa varm,
Gid den maatt svie i hans Tarm.

Borgmesteren er en herlig Mand,
Han tale efter Sind og Forstand
Han siger de Ærter ere saa god
en god Kehl¹⁾ Vand de nok kan taal.

Lorensen han udi en Hast
Lukkede Døren til saa fast
Mens de nu fik det giort i Skik,
De Penge de putter i deres egen Fik.²⁾

Pastor *Lautrup* han forbyde vil,
At vi maa ej faa Brød dertil.
Den onde tordne og gahl i ham,
For fattige Folk han narre kan.

Hr. *Julius* siger det har ingen Nød,
de kan godt spise Sup' foruden Brød.
Derfor de faaer Kartoffler dertil,
Lad dem saa gjør dem saa gall de vil.

Hr. *Nissen* er en herlig Mand,
Han tøs de gjør de best de kan,
Derfor kommer de lidt Gevørtz deri,
For de vil gjerne af med deres Krammeri.

Borgmesteren siger det er jo nok,
Giv dem kuns et krus udi deres Pott,
Deri kan de nok spis dem mæt,
Saa kand mand see den Karl er slet.

Det kogte Sup' det var saa klar,
Kartoflerne de vare saa rar,
De Klumper har de reent forglemt,
Gid deres Siel maatt blive beklemt.

De skal kuns tage dem lidt i Agt,
Thi fattige Folk er ei saa forsagt.
De skal snart høre et underligt Spil,
De snart ham paa Pelsen komme vil.

Pastor Lautrup er den første Mand,
Vi hannem jo vel træffe kan,
For Suppen han har kogt saa tynd,
Vi snart skal slaae ham døv og blind.

Borgmesteren vil vi spare lidt,
Vi tro dog ei han er saa skidt,
Han under os lidt Brød dertil,
Derfor vi ham lidt spare vil.

Forstander *Møller* er ogsaa med,
Han fattige Folk jo vil besnær.
Vi skal jo nok faa Karlen fat,
Om det skuld ogsaa skee ved Nat.

Mathias Hansen er saa tyk og bred,
Han stoderer jo paa Skielmeri,
Han fattige Folk tit narre kan,
Derfor er han en herlig Mand.

Raadmand *Jørgensen* er også deri,
Han skulde staa de andre bie,
Det var jo Synd han skulde med,
For han dog ingen vil besnær.

Musmand er saa splittergall,
Han mener jo vi kuns det skall
Han skulde ogsaa tale med,
for de andre ere Kieldringer.

Hr. *Holm* han er saa lækker og smal,
derfor er han saa splittergall,
Han fattige Folk gerne ei giøre godt,
Derfor bliver ham kuns Skam og Spot.

Stuer det er en herlig Mand,
Han snuer Tobak det best han kan,
Derfor skal han kjøer i Sup,
at alle Klumper kan komme op.

Saa kan enhver vel vide saa,
Hvad det for Herrer være maa.
De stølper deres Kioler op,
saa kjøerer de i den prægtige Sup.

Nei her er Øvrighed i Bye,
Det var at ønske der kom ny,
fordi de gjør slet ingen Ret,
derfor vi kalder dem saa slet.

Den vise er endet, den er ikke næt,
Den som har digt den er ei Stodeert,
Den er nu om all Herrer i Byen,
Gid alle deres Rumper var sammensyet.

- 1) Kedel.
- 2) Lomme.

Fattigdomsproblemet blev mere og mere nærgående med sit krav om en løsning. I det 18. århundrede havde *tiggeriet* været en landeplage, og selv i »den flørissante periode« i årene før og efter 1800 tales der om »den stadig voksende forarmelse«. Både stat og kommune var i stor nød og betryk med dette usalige spørgsmål, som ikke blev løst ved nok så mange gode råd og forslag (vi er jo i oplysningstidens dage, hvor man virkede for »borgerdyd og almenvel«). I Falcks Neues Staatsbürgerliches Magazin 1836 findes f. eks. en fortegnelse over 63 selvstændige skrifter (eller afhandlinger i forskellige tidsskrifter) vedrørende dette ulyksalige spørgsmål, som stadig stod som første sag på dagsordenen. Og bedre blev det selvfølgelig ikke efter 1813–14, da landet måtte erklære sig bankerot, da Norge gik tabt, og handel og skibsfart sygnede hen eller lå stille. I 1818 kom tilmed det store prisfald på landbrugsprodukter, priserne faldt til det halve, og i de nærmest følgende år halveredes de atter. Den engelske nationaløkonom Malthus havde i sine skrifter advaret mod »overbefolkning«, og herhjemme fik man i denne nedgangsperiode følelsen af, at »vi er for mange«. Man søgte derfor at begrænse det stigende folketal f. eks. ved at vanskeliggøre indgåelse af ægteskaber, i første linie »de vilkårligen oprettede ægteskaber uden de nødvendige fornødenheder ... stolende på den tvungne fattigforsørgelse«. *Arbejdsløshedsproblemet* kom endvidere til. Foruden den endeløse kamp mod tiggeriet meldte sig et nyt problem? Hvorledes skaffer man arbejde og brød til de mange? Allerede i de gode år før og efter 1800 var mange fra landet strømmet til byerne, thi også dengang klagedes der over det nu så »moderne« fænomen. Og arbejderne blev i byerne, da de dårlige tider kom. Denne folkevandring skyldtes hovedsageligt, at ved udskiftningen blev »indersterne« (d. v. s. folk i de jordløse huse) glemt. De fik intet. I det gamle jordfællesskabs tid havde de endnu levet indenfor landsbyfællesskabet, nu blev de sat udenfor og strømmede ind til byerne. I Haderslev fik 100 familier fattigunderstøttelse i 1816 (hver 23 rdl.), i Åbenrå og Tønder var tallene endnu højere og understøttelsen tilsvarende lavere. Spørgsmålet om »overbefolkning« løstes egentlig først, da industrialismen holdt sit indtog med dampmaskinen. Indtil da måtte mangfoldige i byerne hutle sig igennem en kummerlig tilvæ-

relse. De fattiges grå masse var og blev byernes store problem, ikke mindst når de mange »utaknemlige og altid utilfredse« knurrede eller ligefrem viste tænder. Man oprettede sparekasser i byerne (først i Åbenrå (1819), senere i Haderslev og Tønder) i håb om, at det kunne hjælpe, industriskoler, hvor børn, som ellers sendtes ud at tigge, kunne oplæres i husflidsarbejde, arbejdsanstalter og fattighuse o. s. v. I Haderslev fik den velmenende og for almenvellet så virksomme pastor *Lautrup* oprettet en *kogeforening* i 1831, for at de fattige dér kunne hente et måltid mad og således stille den værste sult. Det må være denne »spiseanstalt«, som vor vise hentyder til, og som gav anledning til de mange bitre ord. »Unsere Speiseanstalt ist ins Leben getreten«, skrev pastor Lautrup i *Lyna* 1832 (p. 9 ff.). Visen kan altså dateres til dette år. Kritik er der allerede nok af, tilføjer Lautrup, »for den ene er suppen for salt, en anden for tynd, en tredje for tyk, en fjerde kalder portionen for lille und Gott mag wissen, mit welchen lächerlichen Glossen ein Fünfter seinem gepressten Herzen Luft macht.« »Det er højst sørgeligt, at de fattiges hjerter ikke strømmer over i taknemlighed over alle de anstrengelser, som de velhavende og velgørende borgere har lagt for dagen«.

Kogeforeningen (i visen kaldet Spisekoteer) er sandsynligvis oprettet af Lautrup, som også var redaktør af byens »Intelligenzblatt« *Lyna*, hvor det også oplyses, hvad den fattige eller arbejdsløse kan hente i ugens løb.

Søndag: Klare Fleischsuppe.

Mandag: Grünkohl.

Tirsdag: Gerstensuppe (Vælling? eller tynd vandgrød? Snarest det sidste.

Det ses ikke af regnskaberne, at der er anvendt mælk).

Onsdag: Ærter.

Torsdag: Kålsuppe.

Fredag: Ærter.

Lørdag: Vandgrød.

Visen fra Haderslev fortæller i sit tydelige sprog om de stemninger, der rådede blandt byens fattige. Værst går det ud over Lautrup, anstaltens ophavsmand. Han har formodentlig trøstet sig med, at »utak er verdens løn«. Men også over de andres hoveder udøses en strøm af bitre, ja hadefulde ord. Hiort Lorenzen får skyld for, at han kun er med i arbejdet for profittens skyld. – Hvad er sandhed? Sandheden er vel, at de nævnte mænd ønskede at give de fattige en håndsørkning: en velment håndsørkning, som de fattige dog – af letforståelige grunde – ikke var tilfreds med. Kravet om »retfærdighed«, om arbejde, fortjeneste, »vor ret« og ikke om barmhjertighed er gammelt, også i vor hjemstavn.

De nævnte personer er følgende:

Erasmus Lautrup, diacon og hospitalspræst i Haderslev 1808–48. Udgiver af *Chronik und Monographie der Stadt H.*

Ludwig Gabriel Schrader, borgmester og politimester i H. Senere konferensråd og politimester i Altona.
Peter Hiort Lorenzen, købmand, rådmænd og stænderdeputeret.
N. Julius, købmand og deputeret borger.
H. Nissen, dep. borger.
Forstander Møller, form. bykasserer *Christian Th. Müller*.
Mathias Hansen, købmand, dep. borger.
Caspar Jørgensen, købmand og rådmænd.
Mathias Mussman, rådmænd.
I. C. Holm, købmand og rådmænd.
Christoph Stuhr, købmand, dep. borger.

Om stednavnet »Bøffelkoppel«

Af lærer Chr. Jørgensen

Mange danske har hørt om »Bøffelkoppel«, stedet med krigergraven ved »den alfare vej«.

Slår man op i håndbøger, læser man, at navnet enten betyder Byfælledkoppel eller Bybolokoppel.

Stedet ligger i den østlige udkant af Nybøl sogn. Markerne fra landsbyerne Stenderup, Ragebøl, Dybbøl, Smøl og Nybøl grænser her sammen. Navnet udtales i dag her på egnen som »Bøffelkoffel«, og ligesom nu Nybøl i dag udtales som »Nøffel«, kunne Bybol være blevet til »Bøffel«.

Men der er efter min mening ingen tvivl om, at navnet skal udlægges som Byfælledkoppel.

En mark tæt ved graven hedder »Ingenmandslyk«. Om en mark er ingen mands eller alle mands kan komme ud på et. Og fra alle mands til fælled er springet ikke langt.

Et bedre bevis findes i det meget gamle Stenderup byarkiv, hvor et af tingsvidnerne lyder: »I året 1564, den 23. nov. mødtes i nærværelse af det hele herred ved det lovligt satte ting og ret inden for herredets 4 tingsstokke personligt for mig, Andreas Truelsen, tilforordnet herredsfoged over Nybøl herred i Sundeved, alle bønder, kådnere og alle indbyggere i byerne Stenderup, Dybbøl og Ragebøl. De har enstemmigt for hele herredet kundgjort, at de alle i fællesskab med godt reb, roder og fod har eftermålt det stykke, som er bevilliget indhegnet, og at de fra Stenderup i god forståelse med indbyggerne fra de 2 andre byer vil og må indtage en lyk, kaldet Kelbjerg, beliggende på Stenderup mark til deres nytte og brug, og bruge den samme efter året 1564, sålænge de ønsker det. — — — Når de fra Stenderup ikke længere ønsker at holde lykken indhegnet, kan de igen af-

hænde den i så god stand som den, hvori de har modtaget den, og lade den ligge som fælled«. (Oversat fra plattysk af forfatteren).

Kelbjerg, som her var nævnt, er også i nærheden af Bøffelkobbøl. Der har altså været fælled på stedet, vist nok en byfælled, d. v. s. en fælled, som flere byer havde sammen.

Endelig til sidst et bevis fra en gammel dagbog, som findes på »Borggården« i Nybøl. Bogen er ført af Anna Caroline Hansen, datter eller kone på gården. Den er skrevet overordentligt fint og akkurat. Konen gør indtryk af at have været intelligent og i besiddelse af ordenssans. Under årtallet 1798 staver hun Bøffelkobbøl således: Byfelkoffel. Enten har man dengang endnu sagt Byfelkoffel, eller også har den intelligente dame vidst, at Bøffelkobbøl kommer af Byfælledkobbøl, det er den kobbøl der omkring 1600 dannedes af den gamle byfælled.

Egnen omkring graven får endnu i dag sit præg af de mange småskove og engstrækninger. Her er smukt, og bliver det ikke endnu rigere, når man i fantasien kan se den gamle byfælled for sig, med græs og krat og tjørn og side, vandede pletter? Her gik byhyrden. I 1763 holdt to røvere og drabsmænd til her, inden de fangedes og henrettedes på herredstinget i Nybøl, som man endnu kan læse om det i vor kirkebogs dødsregister.

»1763, 6. maj blev her to brødre, som begge havde lavet indbrud hos degnen i Sottrup og desuden havde forøvet mange tyverier og skændselsgerninger med rebet bragt fra livet til døden. Hovedanføreren, 32 år, blev af pastor H. Martini i Broager og mig¹⁾, mens den yngre, 21 år, af H. P. Peters, Broager, og P. Berninck i Snogbæk betjent med livets ord.

Soli deo gloria.

Spiegele dich, Welt!«

1) Pastor Gerhard Holst, sognepræst i Nybøl 1750-1793.

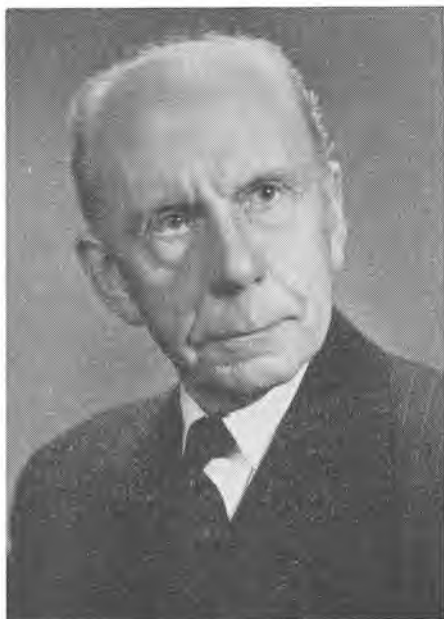
Fra det gamle Rends

Lidt mere af Bernhard Hansens erindringer

(Se Sønderjydske månedsskrift 1953, s. 1-16, 33-44)

Ved H. C. Hummeluhre.

I min barndom (f. 1873) stod der næsten ikke flere af de gamle bøndergårde i Rends, de fleste var ombyggede. Men en erindrer jeg godt. Det var Peter Jessens gård i vesterbyen, den brændte og blev opbygget på den anden side af gaden. Jep Jacobsens gård i østerbyen står endnu, men den er

Bernhard Hansen

ikke helt typisk. Jeg vil nu gøre et forsøg på at skildre den gamle bondegård i Rends.

Gården var bygget i firkant og havde altså fire længer. Pladsen inden for disse hed »æ plads«. Hovedlængen gik fra øst til vest med værelserne mod syd. Midt igennem huset, omtrent i midten af samme, gik forstuen (»æ framgulv«). Gulvet her bestod af toppede brosten. Til venstre gik straks en dør ind i stuen (»æ dørn«). Denne havde 3 indelukkede senge (alkover) og en bilæggerovn, hvori der blev fyret fra det bagved liggende ildsted (arne) i køkkénet. Dørns og køkken var forbundet ved en dør. Fra dørn« gik det ud i »æ lille dørn«, som var noget mindre end beboelsesstuen. Æ lille dørn« havde også tit en alkove.

Herfra gik det så ind i salen (»æ pissel«), et stort rum med mange klædeskabe og dragkister. Pisselen havde en dør udad til i gavlen. Her i æ pissel blev der danset ved festligheder. Men her lå også de døde på bære. Det var derfor uhyggeligt at gå ind i pisselen om aftenen. Bag pisselen mod nord lå et eller to kamre (»æ kløv«).

Gik man så længere frem gennem æ framgulv, kom der en dør, som førte ind i køkkenet. I enkelte gårde kom man først ind i forkøkkenet, hvor måltiderne blev indtagne. Så kom det rigtige køkken med et stort arnested, fra hvilket man så lige op gennem skorstenen. Kælderen var tit under køkkenet.

Fra køkkenet gik man så ind i den vestre længe og kom ind i et meget stort rum, som benyttedes til vaskning, brygning og bagning. Her var til

siden også en kæmpebageovn og dernæst et par kamre, som benyttedes til pigekammer og vævekammer.

Så var det slut med inderrummene, og man kom til en ladeport, som førte fra uden ind i »æ plads«. På den anden side af porten var brændselsladen, der ikke indtog nogen stor plads. I denne længe helt ind til den nordre længe, der gik fra øst til vest, var høladen med hø o. s. v. I midten af denne gik igen en ladeport igennem længen. Øst for denne port og i hele den tilgrænsende østerlænge var der lader for hø og foder. Den østre længe havde to store porte til gennemkørsel og til at aflade høet o. s. v. Og igen en ladeport op til hovedlængen.

Fra æ framgluv kom man til højre ind i loen (æ lo) med hårdt lergulv til tærskning. Fra loen kom man ind i kostalden. Straks ved enden af gangen op mod loen stod vandtruget med en brønd ved siden. Undertiden var brønden ude i æ plads, og så blev vandet ført i en rende ind i vandtruget. Kreaturerne blev ladet løs om morgenen og om aftenen og gik til vandtruget for at drikke.

Kom man fra loen, stod malkekøerne alle til højre med hovederne mod sydmuren. På den venstre side stod småkreaturerne, og i den sidste halvdel op mod stalden stod hestene. Mellem hestens hoveder og den sydlige ladeport i østerlængen var »æ hakkelskammer«, fra hvilket hestene blev fodret.

Loftet over stalden hed »æ hild« og var ikke så tæt som et andet loft. Over loen noget højt oppe var også et loft, kaldet »hjold«. På loftet over indrummene lå rugen, den blev i høstens tid indforket gennem en luge over indgangsdøren i æ framgulv eller i vestsiden af huset. I en af ladeportene var der en lo til at tærsk boghveden (tarre) og lidt havre.

Hovedrigdommen i Rends var jo høet af de mange gode enge. Af korn blev der kun dyrket rug, boghvede og lidt havre, og det rakte kun til brød og grød og lidt til salg. Kornfodring af kreaturerne kendtes ikke, så lidt som roedyrkning.

Markerne frembragte ikke meget. Den første sæd på en ager var boghvede (jorden ikke gødet). Om efteråret blev den hele mødding kørt på boghvedestubbene, og så blev der sået rug. Det gav ikke så lidt, men næste gang såedes nok engang rug i samme stykke uden gødning.

Ét har jeg glemt: et sted i kostalden var karlekammeret, et forfærdeligt hul. Jeg kender dette af erindring. Som tolvårig dreng tjente jeg på en gård i Stemmild, og der sov vi 4 karle og 2 drenge i et meget lille rum ude i kostalden uden dør. Pladsen var god nok med spise, drikke og behandling, men om karlekammeret bekymrede sig ingen eller mente, det burde være anderledes.

Ikke alle gårde var indrettede som den skildrede. Nogle havde beboelsesrummene i den østre del af sønderlængen. De mindre gårde var ikke byggede i firkant, men i vinkel, eller med to længer mod nord, en med lade

og en med brændselslade, bryggers o. s. v. Tit havde loen også en indkørselsport fra pladsen; hvis ikke det var tilfældet, havde loen 2 luger, en til hver side.

Når jeg taler om porte, ladeporte o. s. v., så forstår man herunder ikke blot de ydre porte til lukning, men også de indre rum. Disse rum var ikke adskilte fra laderne med vægge; høet blev opbygget som en mur. Loen, hvor rugen tærskedes, var derimod indfattet med mure.

Hver stald havde en brønd, senere en pumpe, med et stort vandtrug, til hvilket kreaturerne 2 og 2 gik hen for at drikke. Ude i pladsen var brønden til brug for køkkenet, men undertiden blev vandet også herfra ved en trærende ledet over i stalden.

Lidt om kosten til daglig og til fest.

I min ungdom og længe før var hverdagsretterne følgende: Søndag: grønkål eller ærter kogt på flæsk, røget oksekød og pølser med kartofler. Hver karl og pige fik tildelt et stykke flæsk, kød og pølse. Man søbede kålen o. s. v. med skeen af det fælles fad. Tirsdag: pandekager med sød suppe. Onsdag: Pillekartofler med dyppelse i panden og stegt flæsk, til efterspise boghvedegrynssuppe. Torsdag: suppe med boller med samme kødvarer som til kålen. Fredag: budding (melbyttel kaldet) med en dyppelse af stegt flæsk med sirup i. Senere gav det en dyppelse af saft, men det var ikke noget for karlene, som kaldte det slik. Lørdag: rester fra ugen: opvarmede pandekager, budding o. s. v. og til slut risengrød, som var meget yndet, da man jo fik boghvedegrød 2 gange om dagen. Ja, i byen Eggebæk, som tit blev kaldt »Grødbæk«, gav det boghvedegrød 21 gange om ugen. Nå, det er vel lidt overdrevet.

Gildekost til »Rowhøtte« og begravelser var kogt skinke med stuvede kartofler og hvedebrød, hvortil man søbede en rigtig vinsuppe, men af tallerkener.

Begravelseshøjtidelighederne var hos bønderne i Rends meget store og varede i 2 dage. Om morgenen kom præsten og degnen for at tale og synge liget ud. Hele følget fik så kaffe og kager. Efter hjemkomsten fra kirken gik man til bords. Ved denne lejlighed fungerede en skaffer. Gamle lærer Petersen havde det hædershverv at sætte hver på sin rette plads. Det var undertiden lidt vanskeligt at finde rangfølgen.

Om eftermiddagen gav det kaffe og kager, og mændene fik en kaffepuns. Til aftensmåltidet gav det te og godt smørrebrød, og mændene fik igen en puns (tepunns). Den anden dag gav det kun middag og kaffe, og selskabet var meget mindre. Begravelseshøjtideligheden kaldte »ærøl«. Tallerkener, gafler, knive o. s. v. låntes hos gæsterne.

Høstskikke gav det næsten ingen af i Rends, i det mindste ikke i min tid. Det handlede sig i Rends alt om rughøsten. Byg og havre gav det jo

næsten ikke den gang. Det sidste læs rug blev holdt så lille som muligt, og så blev et neg udklædt med noget kvindetøj, en »basse«. Man kørte så syn-
gende gennem byen, og på enkelte steder, f. eks. hos høkeren, gav det en
genstand. Om aftenen startedes »æ rowhøtte«, hvor der blev ædt og druk-
ket tæt. – I nordsognet Burkal kaldte man festen »opskår«, og den blev
holdt, når alt korn var afmejet.

»Stryge for kålen«. Når det sidste korn var mejet, gik alle slåkarlene
med pigerne, som havde bundet op, ind i kålhaven og begyndte at stryge
lerne; thi nu skulle kålen falde. Husmoderen måtte da give en puns eller
anden genstand for at fri sine kål. – Man fortalte børnene, at der sad en
ræv eller en hare i det sidste hjørne af det stående korn, men drengene
troede ikke ret derpå.

»Ballers ben«

Af Højmark-Jensen

Folk fra Nr. Sejerslev, der er lidt oppe i årene husker, at de som børn
altid blev kyst med noget, som hed »Ballers ben«, og de vidste godt at
det uhyggelige ben lå ved bagehuset til en gammel gård i byen. Men ingen
turde så meget som gå hen og røre ved benet. Så blev huset imidlertid revet
ned og benet forsvandt, og nu kunne det ikke mere være bussemand for
byens børn.

Nu ville skæbnen imidlertid, at der for 2 à 3 år siden skulle renses en
dam i byen, og hvad fandt man der? – »Ballers ben«.

Det blev bragt op til skolen, hvor førstelærer Laursen tog det i for-
varing, og hvor det endnu befinder sig. Det er en knogle, som ganske har
form som et menneskeligt ben, dog godt 1 meter langt. Det er meget tungt,
skarpt afsavet foroven og er antagelig en hvalknogle, som en sømand har
haft med hjem fra en Grønlands-tur.

Vestkystens folk var jo i gamle dage både sømænd og landmænd.

Heldigvis er sognet meget historisk interesseret og ejer en sognekronik,
som vist er uden sidestykke her i landet. Ved at studere i denne kronik,
viser det sig, at der i 1856 er optegnet en vis Jens Baller, som har fået sin
gård nedlagt – rimeligvis længe før 1856, da optegnelsen fandtes. – Og
derpå udparcelleret. Af beskrivelsen fremgår det, at nævnte bagehus, som
også var vognskur uden tvivl har stået ved Jens Ballers gård. En fenne,
som ligger lige ved, kaldes den dag i dag for Ballers ager.

Da benet blev genfundet, blev det forevist for ældre folk i sognet, som

enstemmigt erklærede, at det var barndommens så frygtede bussemand. Den 86-årige Adolf Carstensen er en af dem, der tydeligt husker historien, men han har ingen mening om, hvorfor der har været knyttet overtroiske forestillinger til benet. Her har fantasien frit løb. Antagelig er det knogles lighed med et menneskeligt ben og dertil hørende fod der har gjort det. Måske har nævnte hr. Baller været en spøgefulg, som har brugt det til at pynte op på en god sømandshistorie. Nu er benet indlemmet i skolens samling og nutidens børn er ikke bange for spøgelse, men et morsomt minde om fortidens tænkesæt er »Ballers ben« nu alligevel.

BELØNNINGER FOR DRUKNENDES REDNING I SLUTNINGEN AF 1700-ÅRENE

Den 22. april 1772 blev der for Slesvig og Holsten udstedt en forordning om redning af personer, som ved et pludseligt ulykkestilfælde tilsyneladende var blevet livløse. Baggrunden herfor var, at det blev anset for en for æren prekær sag at gribe fat i et sådant legeme for slet ikke at tale om at forsøge på at redde det fra den nære død, såfremt det ikke forinden var blevet berørt af en embedsmand eller retsperson.

I forordningen blev det derfor påbudt, at alle og enhver skulle komme ethvert menneske, som svævede i livsfare, til hjælp. Samtidig blev det fastsat, at den, som havde medvirket ved at redde et menneske fra døden og faktisk også havde reddet et sådant, af den kongelige kasse som belønning skulle have udbetalt en præmie på fem danske dukater eller, såfremt det måtte være ham mere kært, en medalje af samme værdi.¹

I årene fra 1784 til 1795 blev forordningens bestemmelse om belønninger anvendt i stor udstrækning i Sønderjylland, idet der i ikke mindre en 18 tilfælde blev ydet belønninger for at redde personer fra druknedøden.²

1784 kirurg Buchholtz i Sønder Stapel ti rigsdaler.

1786 nogle indsidere i Arnæs (for at redde en ung mand ved navn Lorenz Marxen) fem dukater samt medaljen.

1786 husmand Jens Lorenzen i Udbjerg (to drenge) tyve rigsdaler.

1787 korporal Wülck i Slesvig (en ung mand, Danielsen) otte rigsdaler.

1788 graver Speck i Rendsborg ti rigsdaler.

1789 den 13-årige Mathies Mathiesen, søn af en borger i Tønder, 10 rigsdaler.

1790 indsiderne Niels Christensen og Laust Evaldsen i Luft³ ved Ritzenbüll⁴ seks rigsdaler.

1790 enke Anna Maria Jørgens i Udbjerg 10 rigsdaler.

1791 tjenestepige Christina Fuck (advokat Ambders 5-årige søn i Tønder) ti rigsdaler.

1791 borger Lorenz Meyer i Tønder 10 rigsdaler.

1791 Christen Hansen og Iver Nielsen i Tønder ti rigsdaler.

1792 Caspar Hansen fra Tønder og Else Karstens hver fem rigsdaler.

1792 Laus og Christen Nielsen fra Lust³ ti rigsdaler.

1792 Hans Bruhn ved Aventoft ti rigsdaler.

1794 indsiderne Peter Nielsen og Hans Hansen fra Aventoft ti rigsdaler.

1794 indsidder Christian Jensen i Rentebull⁴ fem rigsdaler.

1795 Carl August Preuss i Tønder ti rigsdaler.

1795 Johann Hermann i Tønder ti rigsdaler.

Det er påfaldende, at Tønder-egnen er så stærkt repræsenteret, men det har måske sin årsag i, at faren for drukning her har været særlig stor på grund af marskens mange kanaler.

Olav Christensen

1 Chronologische Sammlung der im Jahre 1772 ergangenen Königlichen Verordnungen und Verfügungen.

2 Physicalsk, oconomisk og medicochirurgisk bibliothek for Danmark og Norge. 1796, s. 105-10.

3 Lust (Luft) eller Lyst i Møgelstønder sogn.

4 Formentlig Rudbøl.

EN LÆREAFTALE FRA 1751

Den 29. september 1751, mikkelsdag, satte købmand Gregorius Homlet sin søn Christian, der var født i Haderslev den 7. november 1732 og altså var omtrent 19 år gammel, i lære hos kirurg Johann Friedrich Acker på Torvet, hvor han skulle lære »Babberer Profecion«, der dengang var forenet med en kirurgs virke.

Homlet beretter i nogle småoptegnelser om sin nærmeste slægt (LA Åb), at læretiden skulle vare fra nævnte dato til påsken 1755 eller i 3½ år, og i den tid skulle faderen holde sønnen med »ulden og linden og alt hvad som hannem behøver til deris profecion«, ligesom han skulle betale for ind- og udskrivningen ved barberlavet i Flensborg. I »schrach Penge« betalte Homlet derefter til lavet i Flensborg fire mark.

Efter læretidens udløb fortsatte Christian Homlet hos Acker som svend til den 30. juli 1756, hvorefter han formentlig er draget på valsen. Han dør dog allerede den 1. marts 1762, da han opholdt sig på Vindum-Overgård i Jylland hos generaløjntant von Irminger.

Olav Christensen

GLIMT FRA EN BEGRAVELSE OG EN GRAVSTENS PRIS 1763

Den 17. maj 1762 døde i Haderslev købmanden Gregorius Homlets hustru, Maria Cathrina Thede, datter af farver og deputeret borger Caspar Thede. Homlet, der var født i Haderslev den 14. marts 1703, beretter i nogle småoptegnelser (LA Åb), som han har nedskrevet på dansk om sin nærmeste slægt, at hustruen blev begravet på Vor Frue kirkegårds søndre side i hendes salig fars, Caspar Thedes, grav. Johannes Lorentzen, der var provst i Haderslev fra 1760-63, holdt ligprædikenen over hende, og der blev sunget fem salmer ved begravelsen, nemlig to for døren, én på gaden og én henholdsvis før og efter prædikenen.

I 1763 lod Homlet en ligsten sætte på graven. Han skriver herom: »Den 3. september 1763 haver ieg kiøbt en brun ligsten fra Calmer kost mej med første kiøb med fragt et told et obtagen fra Sadelsten paa Naufv 18 mark 14 sk. paa Kirkgaard at legie paa minn salig kones graufv mate ieg betalle til hr. Hundevad 12 mark til dødgrauer for at legie sten paa graufv 1 mark sten hoger for samme sten at hogie bogstauer udi der for 22 mark 53 mark 14 sk.«

I udtrykket Sadelsten har vi en parallel til det tyske Sattelstein, som også kendes fra 1700-tallet. Det kunne tyde på, at stenen faktisk har været kaldt sådan, selv om det rigtige navn, Sejlstenen, også findes i samtidige kilder.

Homlets bemærkning om, at gravstenen er optagen fra Sadelstenen, synes at bekræfte, at sejlladsen i Haderslev fjord er foregået til dette sted, og at Sejlstenen har markeret havnens grænse (jfr. SJy Stedn Haderslev amt, s. 12 f).

Naufv er lig Naf eller Naffet, jfr. graufv lig grav. *Olav Christensen*

SLAGET VED BOV DEN 9. APRIL 1848, SKILDRET I ET SOLDATER-BREV

En tidligere katedralskoleelev fra Odense, der deltog i treårskrigen's første felttog som frivillig, har sendt sin gamle lærer, overlærer Sick, nedenstående brev, dateret 11. april 1848:

Den 4. ds. ankom vi til Aabenraa, hvor vi saa svore til Fanen. Næste Morgen sendtes vi paa Feltvagt til Feldsted. En Kromand blev anholdt som mistænkelig, men, da hans Uskyldighed oplystes, snart løsladt. Den gode Mand blev saa fornøiet derover, at han ikke vidste, hvor godt han skulle gjøre os det. Der var hos ham 12 Mennige foruden mig, 3 Underofficerer, 2 Officerer, og os alle beværte han efter Evne med Boghvedegrød, Æggekage, Øl, Brændeviin – kort, Alt, hvad man vilde have.

Næste Dag gik vi tilbage ad Aabenraa til for at recognoscere Egnen. Vi travede omkring over Høider og Bakker, gennem Moser og Skove i en stærk Regn, og kom først tilbage Kl. 5, uden at jeg havde nydt Noget, siden vi droge ud Kl. 8. Umiddelbart derefter kaldtes jeg til Feltvagt og var da hele Natten og næste Dag til Kl. 12 paa fri Mark, naturligviis uden at sove og uden at nyde Andet, end to Stykker Brød og lidt fra et nærliggende Bondehus og en Kop Kaffe næste Morgen hos vor Premierlieutnant. Her indlemmedes vi i vort egentlige Compagni, det tredie, som indtil da havde været ovre paa Vestkysten ved Tønder.

Den følgende Middag droge 12. og 13. Bataillon og de sjællandske Dragoner til det Hertugen tilhørende Herresæde Søgaard, hvor vi laae en 300 Mand i en Lade. Næste Morgen kom vi til en lille Landsby, 2 Miil fra Flensborg. Da Fjenden sagdes at staae $\frac{1}{2}$ Miil derfra, udsendtes Feltvagter. Jeg var atter med for at bevogte Overgangen over en Aa. Her laae vi, 25 Mand

med Lieutn. H-1, i en stor Lynghede under en voldsom Blæst og øsende Regn til Daggry. Vi vendte saa tilbage til vort Qvarteer, fik et Stykke Brød og en Skaal varmt Øl og nu gik det mod Fjenden, som stod ved Bau.

Kampen blev snart almindelig. Vi (12. Bat.) vare forrest. Fjenden trak sig strax tilbage gennem Landsbyen under idelig Skyden. Paa den modsatte Side af Byen gjorde vor Bataillon Holdt, og Skytset begyndte at spille fra begge Sider. Baade Gevær- og Kanonkugler pebe os om Ørerne, saa det var en Fornøielse at høre paa. En Geværkugle gik igjennem min Formands Czako og faldt ned ved Siden af mig. (B. fik et Stykke af sin Czako afrevet og hans Sidemand Uniformskraven opsprættet). Skjøndt vi vare Fjenden overlegne, holdt han sig dog omtr. $\frac{3}{4}$ Time paa den anden Side af Byen og brugte sine Kanoner dygtigt, men maatte til sidst trække sig tilbage, dog uden at blive forfulgt, som overhovedet kun Artilleri og Jægere her deeltog i Fægtningen.

Derefter rykkede vi mod Flensborg, men traf ikke Fjenden. Derimod hørte vi en vedholdende Kanontorden fra de ved Byen liggende Krigsfartøier. Da vi kom Byen paa $\frac{1}{4}$ Miil nær, var det frygteligt at see, hvad Skibenes Skyts havde udrettet. De af Fjenderne, som ei vare faldne, vare rendte bort, og Veie og Marker laae bestrøede med Geværer, Sabler, Tornistre o. desl. Paa Veien fra Bau til Staden mødte vi 10 Mand af Fjenden, som gik over til os. Iøvrigt kom vi i Nærheden af Byen i en ikke ringe Fare, idet Skibene antog os for Fjender og begyndte at fyre paa os, indtil de, da Fanebærere stege op paa en Banke og svingede med de sammenbragte Faner, endelig overbeviistes om Feiltagelsen. Dog bleve flere af vore Folk ved denne Leilighed saarede eller dræbte. Her mødte vi atter 21 fjendtlige Soldater, som havde strakt Gevær og blev stukne ind i Bataillon.

Det var et ligesaa angribende, som

for mig uvant Skuespil, at see den Mængde Døde og Saarede paa Veien. Nu heisedes Dannebrogen inde i Byen, hvorpaa Skydningen strax ophørte. Dog indtraf desværre endnu en beklagelig Misforstaaelse, idet en Afdeling af vort Fodfolk fyrede paa nogle andre Soldater, der vare gaaende omkring i Byen. Endelig kom Alt i Ro, og vi rykkede ind i Staden under Hurraraab, Viften med Tørklæder og Faner o. s. v.

Næste Morgen droge vi til den $1\frac{1}{2}$ Miil mod Syd liggende lille By Julskov, hvor vi overnattede uden at see noget til Fjenden. Idag kom vi da endelig under et deiligt varmt Veir til Slesvig By, hvor vi droge ind uden at, som man siger, »en Hund gjøede ad os«, men rigtignok eiheller modtoges med Hurra eller desl.

Gg.

Henviisning: Brevet findes optrykt i »Fyens Avis« april 1848.

EN ADELFRØKENS NEDKOMST I DØLGSMÅL I BOLDERSLEV I 1631

En kvinde fra Sønder Hostrup ved navn Anne Thomasdatter kom i 1633 til Nordborg med en lille pige, som hun påstod at have taget i pleje i Bolderslev, da Anders Billes farbrors datter Dorthe Bille havde født hende i dølgsmål. Barnets navn var Elline. Om de nærmere omstændigheder ved denne begivenhed meddeles følgende:

Dorthe Bille var den 24. januar 1631 kommet til Bolderslev, hvor hun sammen med en præstedatter fra Fyn tog ophold hos Hans Thaysen. Her var hun en tre uger før pinse nedkommet med en lille pige. Gamle Ane i Bolderslev havde vasket for Dorthe Bille og havde sørget for, at Anne Thomasdatter fik barnet i pleje, da det var blevet otte dage gammelt. For at påtage sig dette hverv havde hun fået 10 rdl. og skulle senere have både klæder og andet. Dersom det lille barn døde, skulle hun betro moderen, hvor det blev begravet.

Helt forladt af sin slægt havde Dorthe Bille ikke været, thi hun havde i Bolderslev fået besøg af sin faster Anne Bille Jensdatter, enke efter Eiler Brockenhuus. At netop denne dame ikke havde svigtet i nødens stund, skal måske ses på baggrund af, at hun selv havde mistet femten børn, enten i fødselen eller mens de var spæde. Denne tragedie havde medført endnu en tragedie, idet den havde givet anledning til en stor hekseproces.

Når plejemoderen Anne Thomasdatter lod sagens rette sammenhæng komme frem i 1633, skyldes det måske, at Dorthe Billes mor var død i dette år, og der har da været grund til at rejse arvekrav på det lille barns vegne.

Gg.

Henviisninger: Kancelliets Brevbøger 1633 23/11; Dansk Biografisk Leksikon under de nævnte adeliges navne (med der anført litteratur).

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

Eksamensret til Mellemskole-,
Real- og Studentereksamen.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekviperung

**TÅBUKO
til bords...**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

**Brede Sogns
Spare- og Lånekasse**

Bredebro . Telefon 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

KØBENHAVN F.

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjerby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Minerva 7500

Jordbrugskalk

90% kulsur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte

Lolland - Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten Andelsslagteri

Aktieselskabet
Varde Bank

Filialer og kontorer
over hele Sydvestjylland

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi ^{A/S}

VEJLE

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

MAMMEN *specialsåmaskiner*
VILMO *kunstgødningsspredere*
GYRO og EXTI *kværne*
GYRO *kuledækkere*
GYRO *frontlæssere*
GYRO *roeoptygere*
GYRO *centrifugalspredere*
●
GYRO *kaffemøller*

A-S GYRO . SKIVE

Telefon 1500